

ความเลียง ความไม่แน่นอนกับพฤติกรรมทางการเกษตร :

ข้อพิจารณาเกี่ยวกับการรับนวัตกรรมของชาวนา*

ชาย โพธิ์สิตา

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม

มหาวิทยาลัยมหิดล

ความนำ

กว่าครึ่งศตวรรษมาแล้ว มีนักเศรษฐศาสตร์รัสเซียคนหนึ่งเสนอแนวความคิดเพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจชาวนา (Peasant economy) ซึ่งแตกต่างไปจากแนววิเคราะห์ของนักเศรษฐศาสตร์ทั่วไป และต่างจากแนวความคิดของนักคิดกลุ่มมาร์กซิสต์ในสาระสำคัญ นักเศรษฐศาสตร์ผู้นี้คือ เอ.วี. ชายานอฟ (A.V. Chayanov) แม้ว่างานเขียนของเขาจะเกิดขึ้นกว่าครึ่งศตวรรษมาแล้ว ชื่อของชายนอฟเพิ่งจะมาเป็นที่รู้จักในโลกตะวันตก (ที่ใช้ภาษาอังกฤษ) ประมาณ 20 ปีมานี้เอง เมื่อมีผู้แปลและตีพิมพ์ผลงานของเขาในอเมริกา (Chayanov 1966) ชายนอฟเสนอความคิดที่กล่าวได้ว่า "แปลกใหม่" สำหรับสมัยนั้น สาระสำคัญของ "ทฤษฎีเศรษฐกิจชาวนา" ของชายนอฟที่น่าสนใจมีหลายประเด็น และได้มีผู้หยิบยกมาวิเคราะห์วิจารณ์ ทั้งในเชิงสนับสนุน และโต้แย้งอย่าง

กว้างขวาง¹ แต่ในขั้นนี้จะกล่าวถึงเพียงประเด็นเดียวเพื่อเป็นการเกริ่นนำ เรื่องที่จะกล่าวต่อไปในบทความนี้

ตามความเห็นของชายนอฟ เศรษฐกิจชาวนา (Peasant economy) มีลักษณะเฉพาะตัวของมันเอง ซึ่งแตกต่างอย่างสำคัญกับเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรม ระบบการผลิตของชาวนา (Peasant production) เป็นการผลิตเพื่อยังชีพ (subsistence production) ครอบคลุมว่าชาวนาส่วนใหญ่มีปัจจัยการผลิต คือที่ดิน แรงงาน และพืชพันธุ์ของตนเอง โดยเนื้อแท้แล้ว เศรษฐกิจชาวนา ไม่ใช่ระบบเศรษฐกิจที่ต้องขึ้นอยู่กับตลาดมากนัก เพราะฉะนั้นจึงไม่ค่อยเป็นไปตามกฎเกณฑ์ทางเศรษฐศาสตร์ ที่เป็นรูปแบบ (formal economics) และไม่สามารถจะทำความเข้าใจหรือวิเคราะห์ได้อย่างสมบูรณ์ โดยอาศัยทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์สมัยใหม่ล้วน ๆ

* บทความนี้มีรูปปรุ่จจากต้นฉบับ ซึ่งเสนอในเวทีประชุมทางวิชาการ เรื่อง "การศึกษาด้านประชากร เศรษฐกิจ สังคม และสุขภาพอนามัยในเชิงจิตของโครงการพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน" จัดโดย สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ที่โรงแรมเอเชียพัทยา เมื่อวันที่ 16-17 ธันวาคม 2528

ที่ยกความเห็นของชายานเอฟ มากล่าวข้างต้น ไม่ได้หมายความว่าผู้เขียนบทความนี้ เห็นด้วยทุกประการ กับความคิดของเขา โดยเฉพาะข้อที่ชายานเอฟปฏิเสธการ ใ้ใช้ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์สมัยใหม่ วิเคราะห์เศรษฐกิจชาวนา นั้น เป็นความคิดที่ท้าทาย แต่ข้อที่ว่าเศรษฐกิจชาวนามี ลักษณะเฉพาะของมันเองนั้น เห็นว่าเป็นข้อที่น่ารับฟัง อย่าง น้อยอาจเป็นทางนำไปสู่ความเข้าใจพฤติกรรม ของชาวนา ในทางที่ต่างจากที่เราเคยเข้าใจกันมาแล้วก็ได้ ที่จะกล่าว ต่อไปในบทความนี้ก็คืออาศัยความข้อนี้แหละเป็นพื้นฐาน นั้นคือ จะไม่พิจารณาเศรษฐกิจชาวนาในฐานะเป็นระบบเศรษฐกิจ ตามรูปแบบสมัยใหม่ แม้ว่าถ้ามองในระดับกว้าง ระบบ เศรษฐกิจชาวนาจะเป็นเพียงระบบย่อยอันหนึ่งภายในระบบ ใหญ่ในระดับชาติ และกำลังเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางเดียวกับระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ก็ตาม แต่ลักษณะเฉพาะตัวของ ระบบนี้ยังเด่นชัดอยู่พอสมควร โดยเฉพาะเมื่อพิจารณา พฤติกรรมทางการผลิตของชาวนาผู้ผลิตเพื่อยังชีพ (subsistent farmers) ทั่ว ๆ ไป จะเห็นว่าแตกต่างจาก ชาวนาผู้ผลิตเพื่อการค้าหรือเพื่อตลาด (commercial farmers) และกลุ่มเศรษฐกิจอื่น ๆ

เพื่อความเหมาะสมในที่นี้ จะจำกัดการเสอ บทความให้แคบลง โดยเจาะจงพิจารณาเฉพาะพฤติกรรมการผลิตที่สะท้อนให้เห็นถึงข้อเท็จจริงประการหนึ่ง คือข้อที่ ว่าเศรษฐกิจชาวนาเป็นเศรษฐกิจ ที่ตอบสนองไวต่อความ เสี่ยง และความไม่แน่นอน (sensitive to risks and uncertainties) เพราะคุณสมบัติข้อนี้ชาวนาผู้ผลิต เพื่อยังชีพส่วนใหญ่จึงไม่ค่อยยอมรับวิธิปฏิบัติและเทคโนโลยี ใหม่ ๆ ง่าย ๆ โดยเฉพาะในกรณีที่ "สิ่งใหม่ ๆ " เหล่านี้ ยังมีความเสี่ยง ความไม่แน่นอนสูง ในสายตาของนักคิดนา บางคนก็ตี ความ "ซัดถิ่น" ไม่ร่วมมือ ในโครงการพัฒนา ทางการเกษตร ตลอดจนการไม่ค่อยยอมรับเอานวัตกรรม (innovations คือวิธิปฏิบัติ และเทคโนโลยีใหม่ ๆ) ที่ ถูกแนะนำเข้าไปให้ก็ดี ถ้ามองจากทัศนะของชาวนาเอง อาจเป็นเพียงความพยายามที่จะเลี่ยงความเสี่ยง (risk averting behavior) เพื่อประคับประคองเศรษฐกิจ

ของครัวเรือนให้มีความ "มั่นคง" ไม่เพียงพอลำบากง่าย ๆ เท่านั้น

บทความนี้ เริ่มด้วยการกำหนดนิยาม เพื่อทำ ความเข้าใจว่าที่เรียกว่าความเสี่ยง และความไม่แน่นอน นั้น คืออย่างไร มีปัจจัยระดับท้องถิ่นและภายนอกท้องถิ่น อะไรบ้างที่นำไปสู่ความเสี่ยง และความไม่แน่นอนในระบบ การผลิตของชาวนา ถัดจากนั้นจะพิจารณาว่าในพฤติกรรมการผลิตของชาวนานั้น มีลักษณะการหลีกเลี่ยงความเสี่ยง อยู่ในตัวอย่างไรบ้าง ในส่วนสุดท้ายจะพิจารณาถึงผลที่ ความเสี่ยงและความไม่แน่นอนมีต่อพฤติกรรมการผลิต (ซึ่ง ในที่นี้คือพฤติกรรมทางการเกษตร) ของชาวนา เฉพาะ อย่างยิ่ง ในส่วนที่เกี่ยวกับการรับนวัตกรรมทางการเกษตร (agricultural innovation) ในตอนสรุป ใต้ให้ข้อ พิจารณาบางประการ ที่อาจนำไปปรับใช้ให้กับโครงการ-พัฒนาที่กำลังดำเนินไปอยู่ในปัจจุบัน หรือที่จะเกิดขึ้นใน อนาคต

อย่างไรเรียกว่าเสี่ยง และอย่างไรเรียกว่าไม่แน่นอน

ถ้าถามว่า ที่ว่าเสี่ยงและไม่แน่นอนนั้นคืออย่าง ไร ชาวนาทั่ว ๆ ไปก็คงพอเข้าใจ แต่การที่จะสามารถ นิยามความหมายได้หรือไม่เป็นอีกเรื่องหนึ่ง สำหรับผู้สนใจ ทางวิชาการส่วนมาก ความเสี่ยงและความไม่แน่นอนไม่ใช่ สิ่งเดียวกัน แม้ว่าทั้งสองนี้อาจเป็นภาวะบาทบาทที่เกี่ยวข้องกันได้ก็ตาม นักเศรษฐศาสตร์ James Roumasset (1979) กล่าวถึงความไม่แน่นอน (uncertainty) ว่า เป็นสภาพที่เรายังไม่รู้ได้ว่าผลของการกระทำ (ที่เราจะ ทำลงไปนั้น) จะเป็นอย่างไร ส่วนความเสี่ยงนั้นเป็นเรื่อง ที่เกี่ยวกับระดับ (degree) ของความไม่แน่นอนในสถานการณ์บางอย่างใดอย่างหนึ่ง

นักมานุษยเศรษฐศาสตร์ (economic antropologist) เห็นว่าความเสี่ยงเป็นเรื่องของความ

รู้ไม่จริง และความไม่แน่นอนเป็นเรื่องของ**ความไม่รู้** เช่น แฟรงค์ แคนเคียน (Cancian 1980) ถือว่าในสถานการณ์ใดก็ตามถ้าผู้กระทำการรู้แต่เพียงว่า การกระทำที่เขาจะทำลงไปนั้น อาจจะมีผลตามมาได้หลายอย่าง แต่เขาไม่สามารถจะบอกได้ว่า โอกาสที่ผลแต่ละอย่างจะเกิดขึ้นมีเท่าใด (คือ รู้ไม่จริง) ถ้ากระทำการลงไป สถานการณ์เช่นนั้น ถือว่าเป็นการเสี่ยง แต่ในสถานการณ์ที่ผู้กระทำไม่รู้เลยว่า จะมีผลอะไรบ้างตามมาจากกระทำนั้น ประสบการณ์ในอดีตก็ไม่มี หรือมีไม่พอที่จะช่วยให้คาดได้ว่า ผลของการกระทำนั้นจะเป็นอย่างไร เช่นนี้ถือว่าเป็นความไม่แน่นอน

การเข้าเอานวัตกรรมใหม่ ๆ เข้าไปสู่ชุมชน มักจะทำให้เกษตรกรต้องประสบกับภาวะความเสี่ยง หรือความไม่แน่นอนเสมอ ความเสี่ยงอาจเกิดขึ้นเพราะปัจจัยภายนอกที่ควบคุมไม่ได้ เช่นดินฟ้าอากาศ หรือเกิดจากการที่ชาวนาขาดความรู้ และประสบการณ์ในการใช้นวัตกรรมใหม่ ๆ และในการปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดใหม่ ก็ได้ ในบางกรณีชาวนาอาจรู้แต่เพียงว่าผลที่จะตามมาจากการรับนวัตกรรมใหม่ ๆ นั้น มีหลายแบบ (เช่น อาจได้ผลผลิตเพิ่มขึ้นได้เล็กน้อย หรือไม่ได้เลย) แต่ไม่สามารถจะบอกได้แน่ชัดลงไปว่า ผลแต่ละอย่างมีโอกาสจะเกิดขึ้นได้จริง ๆ มากน้อยเพียงใด ถ้ากระทำการลงไปในภาวะเช่นนั้น ก็จัดว่าทำการด้วยความเสี่ยง เปรียบเสมือนนักเล่นการพนันเสี่ยงแทงไฮโล แต่ในบางกรณีการนำเอานวัตกรรมเข้าไปสู่ชุมชน ผู้เกี่ยวข้องไม่ได้ให้ข่าวสารข้อมูล และความรู้เกี่ยวกับสิ่งนั้น ๆ อย่างพอเพียง ทำให้ชาวนาไม่รู้เลยว่า นวัตกรรม (เช่นพืชพันธุ์ใหม่) ที่รับเอามานั้น จะต้องได้รับการปฏิบัติถูกต้องอย่างไร และจะให้ผลเป็นอย่างไร สถานการณ์แห่งความไม่รู้เช่นนี้ จัดเป็นความไม่แน่นอน

ตามปกติ ถ้าอยู่ในสถานการณ์แห่งความไม่แน่นอน (คือหยั่งรู้ผลล่วงหน้าไม่ได้) จริง ๆ ผู้กระทำการก็มักจะไม่ได้ตัดสินใจทำลงไป เช่น ถ้าไม่รู้เลยว่าพืชชนิดใหม่ดี เจ้าหน้าที่ยุทธศาสตร์แนะนำให้ปลูกจะให้ผลอย่างไร ชาวนาก็คงไม่รับเอามาปลูก ถึงกับก็คงจะมีน้อย² ในเรื่องนี้ นัก-

วิชาการผู้หนึ่งมีความเห็นว่า ถ้าตกอยู่ในสถานการณ์แห่งความไม่แน่นอน (คือไม่รู้จริง ๆ) ชาวนา (ผู้ตัดสินใจ) มักจะหาทางเปลี่ยนสถานการณ์แห่งความไม่แน่นอนนั้น ให้เป็นสถานการณ์แห่งความเสี่ยงเสีย (คือให้พอรู้อะไรขึ้นมาบ้าง) ก่อนที่จะตัดสินใจรับเอานวัตกรรมที่แนะนำเข้ามา (Savage 1954 อ้างใน Cancian 1980) เช่น ถ้าเจ้าหน้าที่ไม่บอกรายละเอียดเลยว่า พืชเศรษฐกิจอย่างใหม่จะให้ผลอย่างไรบ้าง ชาวนาอาจเอาประสบการณ์ที่เคยมีในการปลูกพืชอื่น ๆ มาเป็นสิ่งเทียบเคียง แล้วสรุปเอาว่าถ้าปลูกพืชอย่างใหม่ในตนเองเดียวกัน จะให้ผลในลักษณะคล้ายคลึงกัน ถ้าชาวนาพอใจ หรืออยากทดลองในพืชพันธุ์ใหม่นี้ จะเป็นเช่นอดีตเคยมีประสบการณ์มาหรือไม่ การตัดสินใจรับเอาพืชพันธุ์ใหม่ก็อาจเกิดขึ้นได้

นักเศรษฐศาสตร์หลายท่าน ที่สนใจศึกษาปัญหา ความเสี่ยงและความไม่แน่นอน ในกระบวนการผลิตของชาวนา ได้ใช้วิธีการทางคณิตศาสตร์ช่วยในการวิเคราะห์ ภายใต้เงื่อนไขและข้อสรุป (assumptions) ต่าง ๆ นักเศรษฐศาสตร์สามารถบอกได้ว่า ปัจจัยด้านความเสี่ยงและความไม่แน่นอนมีผลต่อการผลิต และต่อพฤติกรรมในการใช้เทคโนโลยีเพื่อการผลิตทางการเกษตรอย่างไรบ้าง (ดูตัวอย่างการศึกษาทางเศรษฐศาสตร์เกี่ยวกับความเสี่ยงและความไม่แน่นอนในหนังสือของ Roumasset et al 1979) อย่างไรก็ตาม ในบทความนี้ จะไม่กล่าวถึงแนววิเคราะห์เชิงคณิตศาสตร์ แต่จะมุ่งพรรณนาถึงลักษณะต่าง ๆ ในเศรษฐกิจของชาวนา ที่มีส่วนทำให้เกิดผลของชาวนาตอบสนองไว้ต่อความเสี่ยง และความไม่แน่นอนต่าง ๆ

ความเสี่ยง ความไม่แน่นอน ในเศรษฐกิจชาวนา

ถ้าถามว่า ความเสี่ยง ความไม่แน่นอน ในเศรษฐกิจชาวนา เกิดจากอะไร ตอบได้อย่างกว้าง ๆ ว่า เกิดจากลักษณะการผลิตแบบยังชีพ ของชาวนาเองส่วนหนึ่ง และเกิดจากสภาพแวดล้อม ทั้งทางธรรมชาติและทางสังคม

ซึ่งเป็นปัจจัยกำหนดวิถีการผลิตและการจำหน่ายผลผลิตของ
ชาวนาอีกส่วนหนึ่ง

ในประเทศกำลังพัฒนาส่วนมาก เกษตรกร
ได้แก่ผู้ทำการผลิตขนาดเล็ก ทำการผลิตเพื่อกินเพื่อใช้ใน
ครัวเรือนเป็นสำคัญ ผลผลิตส่วนเกินเอาเข้าไปขายในตลาด
บ้าง แต่การผลิตเพื่อตลาดจริง ๆ มีเป็นเล็ส่วนน้อย ตามปกติ
ชาวนาขนาดเล็ก จะให้ความสำคัญแก่การผลิตเพื่อกินและ
ใช้สอยในครัวเรือนก่อนอื่น ดั่งนี้ต้นทุนและแรงงานล้วน
สำคัญจึงถูกกันไว้สำหรับการผลิตเพื่อบริโภคก่อน ทั้งนี้เพื่อ
ให้แน่ใจและมีหลักประกันว่า ครอบครัวจะมีอาหารกินไม่
ขาดแคลน อย่างน้อยก็จนถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวถัดไป มิฉะนั้น
ก็จะมีหนี้ความ "มั่นคง" ทางเศรษฐกิจในครัวเรือน กล่าว
ตามสำนวนของชาวนาอีสานของไทยก็คือ "มีข้าวอยู่ในยุ้ง
แล้วสบายใจ" ข้อนำสังเกตรึก็คือ เมื่สภาพเศรษฐกิจไทย
จะเปลี่ยนแปลงไปมากแล้ว ลักษณะสำคัญของการผลิตแบบ
ยังชีพ (subsistence production) ก็ยังคงอยู่

จำนวนไม่น้อยของชาวนาผู้ผลิตเพื่อยังชีพเหล่านี้
นี้ ไม่มีปัจจัยการผลิตของตนเองหรือมีไม่พอ จึงมีการเช่า
เช่น เช่าควายสำหรับไถนา ส่วนที่ดินที่ตนเป็นเจ้าของเอง
ก็มีมักเป็นผืนดินเล็ก เพราะถูกแบ่งเป็นฮอต ๆ มาจาก
บรรพบุรุษ นอกจากนี้ยังมีหนี้สินผูกพันไว้ เพราะขาดการ
ลงทุนในการปรับปรุง จุดอ่อนอย่างสำคัญของการผลิตแบบ
นี้ คือผลผลิตต่อหน่วยต่ำ ดั่งนี้ในการเก็บเกี่ยวแต่ละครั้ง
จึงมีส่วนเกินที่เหลือจากส่วนนี้จะใช้บริโภค เพียงเล็กน้อย
หรือไม่มีเลย เมื่อเป็นเช่นนี้ ทำให้เศรษฐกิจครัวเรือน
ชาวนาขนาดเล็ก อยู่ในวิสัยที่อาจได้รับความกระทบกระ-
เทือนง่ายมาก เช่น ถ้าดัชนีฟ้าอากาศผิดปกติไปจนทำให้ผล-
ผลิตลดลงแม้ไม่มากนัก ก็อาจทำให้เศรษฐกิจของครัวเรือน
ถูกกระทบกระเทือนได้มาก โดยสรุปก็คือ การผลิตแบบยัง
ชีพของชาวนาเองเป็นการผลิต ที่มีความเสี่ยงอยู่ไม่น้อย
เพราะความเปราะบางซึ่งเป็นคุณสมบัติภายในประการหนึ่ง
ของการผลิตแบบนี้

ความเสี่ยงเพราะสาเหตุทางธรรมชาติเป็นสิ่งที่
ที่เราจะเห็นได้ชัดอยู่แล้ว สาเหตุตามธรรมชาติเหล่านี้
ได้แก่ความไม่แน่นอนของดัชนีฟ้าอากาศ (เช่นน้ำแล้ง น้ำ-

ท่วม) แผลงและโรคพืชโรคสัตว์ การขาดระบบควบคุมน้ำ
และศัตรูพืชที่ดี ในประเทศกำลังพัฒนาส่วนมาก ความไม่
แน่นอนอันเกิดจากธรรมชาติ เป็นสาเหตุสำคัญของความ
เสี่ยงในการผลิตทางการเกษตร

ที่มาของความไม่แน่นอน และความเสี่ยงอีก-
ประการหนึ่ง อยู่นอกเหนือจากลักษณะการผลิต และอิทธิพล
ของดัชนีฟ้าอากาศ แต่เป็นเรื่องของความสับสนขัดแย้งที่เกิดขึ้น
โดยผ่านกลไกทางตลาด ในปัจจุบันนี้ ตลาดมีบทบาทมากขึ้น
ในเศรษฐกิจชาวนา ซึ่งแต่เดิมเป็นเศรษฐกิจที่ไม่ขึ้นอยู่กับ
ระบบตลาดมากนัก ชาวนาในปัจจุบัน นอกจากอาศัยตลาด
แบบใหม่ที่เป็นตัวขายผลผลิตส่วนเกินแล้ว ยัพึ่งตลาดเพื่อซื้อ
สินค้าอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวันด้วย ระดับของการพึ่ง
ตลาดสูงขึ้นตามอัตราการพัฒนาด้านการขนส่งและสื่อสารใน
ชนบท ความเสี่ยงเกิดขึ้นเพราะว่าชาวนาซึ่งเป็นผู้ผลิต ไม่
สามารถกำหนดราคาค่าผลผลิตของตนในตลาดได้ การกำหนด
ราคาลับอยู่ในมือของผู้ซื้อโดยสิ้นเชิง ตรงกันข้ามกับสิ่ง-
อุปโภคบริโภคที่ชาวเขาซื้อจากตลาด ซึ่งราคาของสิ่งเหล่านี้
นั้นถูกกำหนดโดยผู้ผลิตหรือผู้ขาย ชาวนาจึงอยู่ในภาวะที่ยัง
รู้อ่วงหน้าแทบไม่ได้เลยว่า ราคาค่าผลผลิตของตนจะขายได้เช่น
จะเป็นอย่างไร ดั่งนี้ไม่ว่าจะผลิตเพื่อยังชีพคือเพื่อกินเพื่อ
ใช้ในครอบครัว หรือมีส่วนเกินที่จะขายได้ในตลาด ชาวนา
ก็ยังประสบกับความไม่แน่นอนและความเสี่ยงอยู่เช่นเอง

ควรกล่าวในที่นี้ด้วยว่า ลักษณะทางสังคมบาง
ประการของสังคมเกษตรกรรมแบบยังชีพ ก็มีผลเอื้อ-
อำนวยให้ชาวนาได้รับความกระทบกระเทือน และมีการ
ตอบสนองต่อความเสี่ยง และความไม่แน่นอนแตกต่างกัน
ลักษณะดังกล่าวนี้ คือความไม่เท่าเทียมกันในารเป็นเจ้าของ
ปัจจัยการผลิต หรือที่เรารู้จักกันในนามของ ชั้นชั้น
(class difference) เช่นเดียวกับในสังคมอื่น ๆ
สังคมเกษตรกรรม ก็มีความไม่เท่าเทียมกันของสมาชิก
ความแตกต่างกันนี้เห็นได้ชัด คือ ความแตกต่างระหว่าง
ชาวนารวยกับชาวนายากจน (ซึ่งมีอยู่ทุกยุคทุกสมัย)
ระหว่างชาวเขาสองกลุ่มนี้ มีความแตกต่างกันมากมายใน
ด้านการแยกกับเอา (absorption) ผลกระทบอันเนื่อง

มาจากความไม่แน่นอนของดินฟ้าอากาศ หรือจากภาวะพิน ्हันตลาดกล่าวคือ สำหรับชาวนาราย (ซึ่งเป็นเจ้าของ ปัจจัยการผลิตมาก) การประสบความล้มเหลวในการเพาะ ปลูกและการเก็บเกี่ยว อาจไม่ก่อให้เกิดความกระทบ- กระทบแต่อย่างใด เพราะมีผลผลิตส่วนเกินที่เก็บคืนไว้ จากการเก็บเกี่ยวครั้งก่อน ๆ มาก พอที่จะบริโภคต่อไปได้ จนถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวใหม่ แต่สำหรับชาวนายากจน ความ ล้มเหลวของพืชผลแม้เพียงครั้งเดียว อาจหมายถึงหนี้สิน การมีกินน้อยลง หรือการสูญเสียปัจจัยการผลิตที่สำคัญได้ ด้วยเหตุดังนี้ จึงเป็นไปได้อย่างมากที่ชาวนารายกับชาวนา ยากจน จะมีการตอบสนอง ต่อความเสี่ยงและความไม่แน่นอน แตกต่างกัน ทั้งนี้ย่อมหมายความว่า ชาวนารายและ ชาวนายากจน น่าจะมีพฤติกรรมในการรับเอาอันตรายมา ใช้นี้แตกต่างกัน ประเด็นนี้จะได้กล่าวถึงในหัวข้อถัดไป

ที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่า ในการผลิต ของชาวนาขนาดเล็กล้วน มีความไม่แน่นอนและความเสี่ยง อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่เสมอ นักวิชาการบางท่านมีความเห็น ว่าเพราะเหตุนี้ต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนและความเสี่ยง อยู่ตลอดเวลา เช่นมี พฤติกรรมในการผลิตของชาวนาจึง สะท้อนให้เห็นลักษณะสำคัญประการหนึ่ง คือการพยายามลด ความเสี่ยง (risk aversion) ไว้ก่อน (Guillet 1981) มีพฤติกรรมหลายอย่างที่สะท้อนให้เห็นลักษณะสำคัญ ัณนี้ในระบบการผลิตของชาวนา ในนี้เราจะชี้ให้เห็นตัวอย่าง 2 ประการ

ประการแรก ชาวนาขนาดเล็กลงผลิตเพื่อยังชีพ และไม่สามารถจะจัดหาเทคโนโลยีแบบก้าวหน้าได้ มักจะ ปลูกพืชหลาย ๆ ชนิดในเวลาเดียวกัน แม้เป็นพืชชนิดเดียว กัน ถ้าเป็นไปได้ก็ขี้นิยมเอาหลาย ๆ พันธุ์มาปลูกพร้อม ๆ กัน ที่เป็นตัวอย่างได้ดีในเรื่องนี้คือข้าว ในฤดูปลูกข้าว ความปกติ ชาวนามักปลูกข้าว 2 หรือ 3 พันธุ์ เช่น พันธุ์ ข้าวเบา ข้าวหนักหรือพันธุ์ข้าวชนิดใหม่ที เรียกว่าเป็นอย่างอื่น รวมถึงพันธุ์พื้นเมืองด้วย สุดท้ายใครจะเลือกอย่าง ไหนบ้าง ชาวนาส่วนมากสามารถบอกได้ว่าแต่ละพันธุ์ที่ตน เลือกปลูกนั้นมีคุณสมบัติพิเศษอย่างไร เช่นทนแล้ง ทนน้ำ-ท่วมได้ดี ให้ผลดีในเขลุ่มหรือนาดอนหรือเมล็ดดีมีหนักรวง

ดี เป็นต้น การปลูกพืชหลายชนิดหรือหลาย ๆ พันธุ์รวมกัน ั้น มองในแง่หนึ่ง ก็เป็นการรู้จักปลูกพืชตามความเหมาะ- สมของดินที่มีอยู่ (ซึ่งการกระทำเช่นนี้มักจัดว่าเป็น "นวัต- กรรม" ทางความคิดในรูปแบบหนึ่งได้เหมือนกัน ดู Bee 1974 : 173-182) แต่ผู้ที่ได้ศึกษาในเรื่องนี้หลายท่าน เห็นว่า การปฏิบัติเช่นนี้ เป็นความพยายามที่จะลดความ- เสี่ยงอย่างหนึ่ง (Guillet 1979) กล่าวคือ ถ้าพืชชนิด หนึ่งไม่ได้ผล ชนิดอื่น ๆ ที่ปลูกอาจจะให้ผลบ้าง แม้เอน การทำเช่นนี้ย่อมทำให้ผลผลิตที่ได้ต่ำ (low return) แต่ภาวะความเสี่ยงก็ต่ำด้วย (low risk) เพราะการ ปลูกพืชหลาย ๆ พันธุ์พร้อม ๆ กันนี้เป็นการกระจายความ เสี่ยง ซึ่งอาจเกิดจากความไม่แน่นอนทางธรรมชาติ ไป ยังพืชหลาย ชนิด ที่มีความสามารถ "รับความเสี่ยง" ได้ แตกต่างกัน วิธีการเช่นนี้ ทำให้ความล้มเหลวที่อาจจะ รุนแรงสำหรับเศรษฐกิจของครัวเรือน กลายเป็นเบาลงได้ บ้าง

ประการที่สอง ความพยายามป้องกันความ- เสี่ยง และความไม่แน่นอนของชาวนาอีกประการหนึ่ง จะ เห็นได้จากการเก็บคืนผลผลิตส่วนเกิน ถ้าสามารถผลิตส่วน เเกินได้บ้าง และหากไม่มีภาวะหนี้ผูกพัน ชาวนาทั่วไป ๆ ไป พอใจที่จะเก็บคืนส่วนเกินส่วนหนึ่งไว้สำรองเพื่อใช้ใน ยามฉุกเฉิน การเอาผลผลิตส่วนเกินเช่นนี้ไปลงทุน เพื่อ ให้ได้ผลผลิตเพิ่มขึ้น ๆ ขึ้นไป เป็นสิ่งที่ชาวนาขนาดเล็กล้ม ฝอยปฏิบัติกัน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าในสถานการณ์ที่เต็มไปด้วย ความเสี่ยง และความไม่แน่นอนดังเช่นที่ชาวนา ขนาดเล็กส่วนมากประสบอยู่นี้ การลงทุนเพื่อเร่งผลผลิต อาจมีความสำคัญน้อยกว่าการสำรองผลผลิตไว้ ในยามฉุกเฉิน เพราะในยามฉุกเฉินนี้หากไม่มีทุนสำรองไว้ สถานะ ทางเศรษฐกิจของครัวเรือน อาจได้รับความกระทบกระ- เทือน หนี้สินอาจเกิดขึ้น หรือปัจจัยการผลิต (เช่นที่ดิน) ที่ มีอยู่อาจถูกขายไป เพื่อสนองตอบต่อความจำเป็นด้าน การบริโภคในครัวเรือน³

การสำรองผลผลิตส่วนเกินไว้เพื่อป้องกันความ เสี่ยงนั้น พบได้ทั่วไปในชาวนาอีสานของไทย เนื่องจาก ชาวนาในภาคนี้ตระหนักดีว่า สภาพธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับ

ของเขาเต็มไปด้วยความเสี่ยง ในบางท้องถิ่น โดยเฉพาะ การทำนา 3 ปีจะมีโอกาสได้ผลพอสมควรเพียง 1 ปี เท่านั้น นั่นคือโอกาสที่จะประสบความสำเร็จเพียง 1 ใน 3 เท่านั้น ในสภาพเช่นนี้ ชาวนาให้ความสนใจแก่ "ข้าวสารรอง" มาก ในบางครัวเรือนชาวนาเห็นว่า "ข้าวสารรอง" นี้ ควรมีเท่ากับ หรืออย่างน้อยก็ครึ่งหนึ่งของ ปริมาณข้าวที่ควรใช้เพื่อการบริโภคในครัวเรือนในเวลา 1 ปี (Podhisita 1985)

โดยสรุป ชาวนาขนาดเล็ก ผู้ทำการผลิตเพื่อ ยังชีพ ส่วนใหญ่ตระหนักใน "ความมั่นคง" ของเศรษฐกิจ ในครัวเรือนเป็นอย่างมาก ดังนั้น ยุทธวิธีการผลิตแบบให้ มีอัตราเสี่ยงต่ำไว้ก่อน ถึงแม้ผลผลิตหรือผลตอบแทนจะต่ำ บ้าง ก็เป็นสิ่งที่ยอมรับได้ง่ายกว่ายุทธวิธีการผลิตแบบให้ผล ตอบแทนสูงแต่เสี่ยงมาก ข้อนี้จึงเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็น พฤติกรรมการผลิตของชาวนาขนาดเล็กในนี้มักจะเบี่ยงเบน ความเสี่ยง (risk aversion behavior) ได้เป็นอย่างดี พฤติกรรมเพื่อหลีกเลี่ยงความเสี่ยงเช่นนี้ น่าจะถือได้ว่าเป็นกลไกการปรับตัว (adaptive mechanism) อย่าง หนึ่งของชาวนาภายใต้สภาพการผลิต ที่เต็มไปด้วยความ-เสี่ยงและความไม่แน่นอน

ความเสี่ยง ความไม่แน่นอน กับการรับนวัตกรรม

ที่กล่าวมาทั้งหมดตั้งแต่ต้น มีประเด็นสำคัญ 2 ข้อ คือ หนึ่ง สภาพแวดล้อมในการผลิตของชาวนาทั่วไป มีความเสี่ยงและความไม่แน่นอนอยู่เสมอ ระดับความรุนแรงแห่งความเสี่ยง ความไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับสภาพทาง ธรรมชาติ และกลไกทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกี่ยวข้องกับ กระบวนการผลิต; สอง เศรษฐกิจชาวนา (peasant economy) เป็น เศรษฐกิจที่ตอบสนองไว (sensitive) ต่อความเสี่ยงและความไม่แน่นอนมาก ดังจะเห็นได้จาก พฤติกรรมในการผลิตของชาวนาเอง สิ่งที่ควรอภิปรายใน ลำดับต่อไปนี้ คือประเด็นที่ว่า บนพื้นฐานของความรู้ในสอง ข้อข้างต้น เราจะบอกอะไรได้บ้างเกี่ยวกับการรับนวัต-กรรมทางการเกษตรของชาวนา

ก่อนพิจารณาประเด็นคำถามข้างต้น ควรเข้าใจความหมายและลักษณะของนวัตกรรมให้ดีกว่า ในความ-หมายที่เข้าใจง่ายที่สุด นวัตกรรม (innovation) หมายถึง ความคิด วิธีการปฏิบัติ หรือเครื่องมือใหม่ ๆ ที่จะช่วย ให้การทำงานได้ผลดี รวดเร็วและสะดวกสบายขึ้น ตาม ความหมายนี้ นวัตกรรมย่อมรวมถึงประยุกต์วิทยา (Tech- nology) สมัยใหม่ด้วย นอกจากนี้ยังรวมถึงสิ่งใหม่ ๆ ที่ คนเราประดิษฐ์ขึ้น หรือนำเข้ามาใช้เพื่อให้งานหรือ ความเป็นอยู่ดีขึ้น โดยขั้นนี้ พืชเศรษฐกิจอย่างใหม่ก็คื สัตว์เลี้ยงชนิดใหม่ก็ดี รวมตลอดถึงวิธีการปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ หรือการรวมกลุ่มช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ระหว่างชาวบ้าน ย่อมจัดว่าเป็นนวัตกรรมทางการเกษตรได้ทั้งสิ้น

โดยที่ เป็น "ของใหม่" นวัตกรรมแทบทุกอย่าง มักจะมีความไม่แน่นอน และความเสี่ยงอยู่ในตัวด้วยเสมอ โดยเฉพาะในตอนแรก ๆ ที่มีการแนะนำเข้าสู่ชุมชน ความไม่แน่นอนและความเสี่ยงเกิดจากการที่ผู้รับนวัตกรรม ไม่มีความรู้ในสิ่งที่ตนรับเลยหรือมีไม่เพียงพอ ทำให้ไม่ สามารถดำเนินการให้ได้ผลตามที่ต้องการ เช่นไม่ทราบว่า จะเลี้ยงลูกไก่พันธุ์ใหม่ที่รับมาอย่างไรจึงจะได้ผลดี ถ้า เลี้ยงตามยถากรรมดังเช่นที่เคยเลี้ยงไก่พันธุ์พื้นบ้าน ผล จะเป็นอย่างไร พืชเศรษฐกิจพันธุ์ใหม่ ซึ่งทางการแนะนำ เข้ามาถ้าปลูกในที่ดินไม่ได้มีการพัฒนา สภาพในท้องถิ่น จะได้ผลเป็นอย่างไร เก็บเกี่ยวแล้วจะขายได้ที่ไหน ราคาจะเป็นอย่างไร ฯลฯ เหล่านี้คือความเสี่ยงและ ความไม่แน่นอนที่ "คิดมา" กับนวัตกรรม

กลับไปยังคำถามที่ตั้งไว้ข้างต้น ในเมื่อข้อเท็จจริงปรากฏว่า สภาพการผลิตของชาวนาโดยทั่วไป มีความไม่แน่นอนและความเสี่ยงอยู่มาก และระบบเศรษฐกิจ ชาวนาเองก็ตอบสนองไวต่อความเสี่ยงและความไม่แน่นอน อยู่แล้ว การรับนวัตกรรมทางการเกษตร ซึ่งก็มีความเสี่ยง และความไม่แน่นอนอยู่ในตัวของมันเช่นเดียวกัน จะเกิดขึ้น ได้อย่างไร

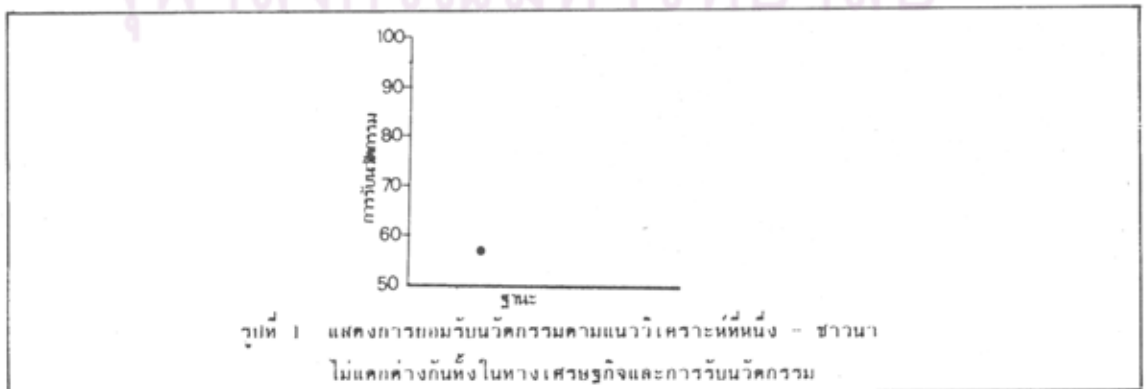
คำถามข้างต้นไม่สามารถ จะตอบได้ง่าย ๆ เพียงว่า เมื่อรู้ว่ามีความเสี่ยงและความไม่แน่นอนชาวเขาก็

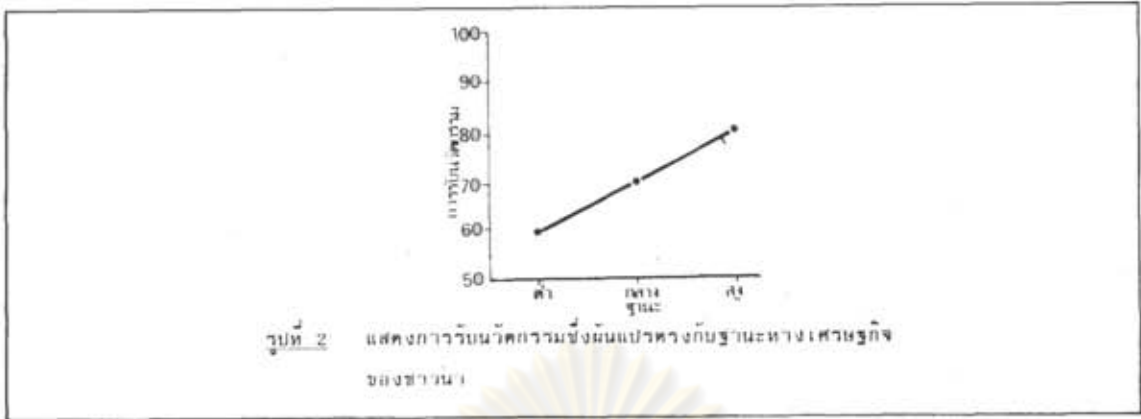
คงไม่รับเอานวัตกรรมนั้น ๆ จริงอยู่ ชาวนาผู้ผลิตเพื่อยังชีพทั่ว ๆ ไป มีแนวโน้มที่จะหลีกเลี่ยงความเสี่ยง แต่เข้มนักมิได้หมายความว่าภายใต้สถานการณ์ความเสี่ยง ชาวนาจะไม่นยอมทำอะไรเลย ในข้อนี้ ชาวนาที่เช่นเดียวกับนักธุรกิจและนักลงทุนอุตสาหกรรมทั้งหลายที่มุ่งจะให้ได้รับประโยชน์ที่มากที่สุด และให้เป็นเหตุพอใจที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ จากสิ่งที่ตนกระทำลงไป (maximizing utility and satisfaction) ข้อแตกต่างสำคัญที่ทางเลือก เพื่อหลีกเลี่ยงความเสี่ยง ในหลายกรณีครอบครัวชาวนาไม่มีทางเลือกที่จะไม่ทำการเกษตรต่อไป แม้ว่าจะประสบความสำเร็จไม่แน่นอนของดีฟ้าอากาศและตลาดพืชผลเพียงใดก็ตาม (ถ้าไม่ทำก็ไม่ทราบจะเอาอะไรเลี้ยงครอบครัว) กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ชาวนาตกอยู่ในภาวะจำยอมมากกว่าผู้ผลิตด้านอื่น ๆ ภายใต้ภาวะจำยอมทางการผลิตเหล่านี้เอง ทำให้ชาวนาขนาดเล็กทั่ว ๆ ไปพัฒนาพฤติกรรมผลิตโดยขอให้ปลอดภัยไว้ก่อน (safety-first strategy) ขึ้นมา แม้ว่าโดยวิธีการเช่นนี้จะทำให้ได้ผลตอบแทนต่ำก็ตาม

ในเรื่องการรับนวัตกรรม เพื่อการผลิตของชาวนาเดิม ตัวแปรที่มักนำมาประกอบการพิจารณาที่ล้วนมากคือระดับฐานะทางเศรษฐกิจของชาวนาเอง มีแนวการวิเคราะห์ (model) ความสัมพันธ์ระหว่างการยอมรับนวัตกรรมระดับฐานะทางเศรษฐกิจของชาวนาที่นำมากล่าวในที่นี้ 4 ประการ ผู้เขียนเห็นว่า แนววิเคราะห์ทั้ง 4 ประการนี้ นอกจากจะแสดงให้เห็นความพยายามที่จะอธิบายพฤติกรรมในการผลิตของชาวนาแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงความเข้าใจที่นักวิชาการมีต่อชาวนาด้วย

แนววิเคราะห์ที่หนึ่ง ถือว่าไม่มีความแตกต่างที่ชัดเจนในฐานะเศรษฐกิจของชาวนา ดังนั้นจึงไม่มีความแตกต่างกันในการรับเทคโนโลยีเพื่อการผลิตใหม่ ๆ (Homogeneity model) แนววิเคราะห์ที่สะท้อนให้เห็นถึงความเข้าใจไม่ตรงตามความเป็นจริงว่า ชาวนาทั้งหลายนั้น "เหมือน ๆ กัน" คือเป็นมวลชนที่ไม่มีภาระแบ่งชนชั้น ลำหลัง ไม่ชอบการเปลี่ยนแปลง และอนุรักษ์นิยม ผู้ที่มีความเข้าใจเช่นนี้มักเห็นว่า ชาวนาส่วนมากไม่ค่อยยอมรับและบางทีก็ต่อต้านสิ่งใหม่ ๆ ที่นำเข้าไปให้โดยโครงการพัฒนาต่าง ๆ เราอาจจะแสดงการยอมรับนวัตกรรมของชาวนา ตามแนววิเคราะห์นี้ ดังกราฟในรูปที่ 1 จุด ๑ เพียงในกราฟนี้ แสดงว่าไม่มีความแตกต่างกันในด้านฐานะและในการรับนวัตกรรมของชาวนา

ข้อเสนอแนะที่มักจะพบเสมอจากแนววิเคราะห์นี้ก็คือ ในการพัฒนาชนบท ถ้าจะให้โครงการที่แนะนำเข้าประสบความสำเร็จ จะต้องมีการให้การศึกษาก่อนหน้านี้เพื่อเปลี่ยนความคิดของชาวนาให้เป็นคน "ทันสมัย" ขึ้น และมีทัศนคติที่ต่อสิ่งใหม่ ๆ กับเพื่อให้ความรู้ในการใช้สิ่งใหม่ ๆ ที่แนะนำเข้าไปเสียก่อน อย่างไรก็ตาม ความเข้าใจที่ว่าชาวนาไม่มีชนชั้นและต่อต้านการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ ยังไม่ได้รับการยืนยันอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมจากหลักฐานจริง ๆ ข้อเท็จจริงที่ปรากฏมักจะตรงกันข้าม กล่าวคือชาวนาเดิม แม้จะเป็นกลุ่มอาชีพเดียว แต่มีความแตกต่างกันในฐานะเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก ความแตกต่างเช่นนี้ เห็นได้ทั้งภายในชุมชนเดียวกันและระหว่างชุมชน

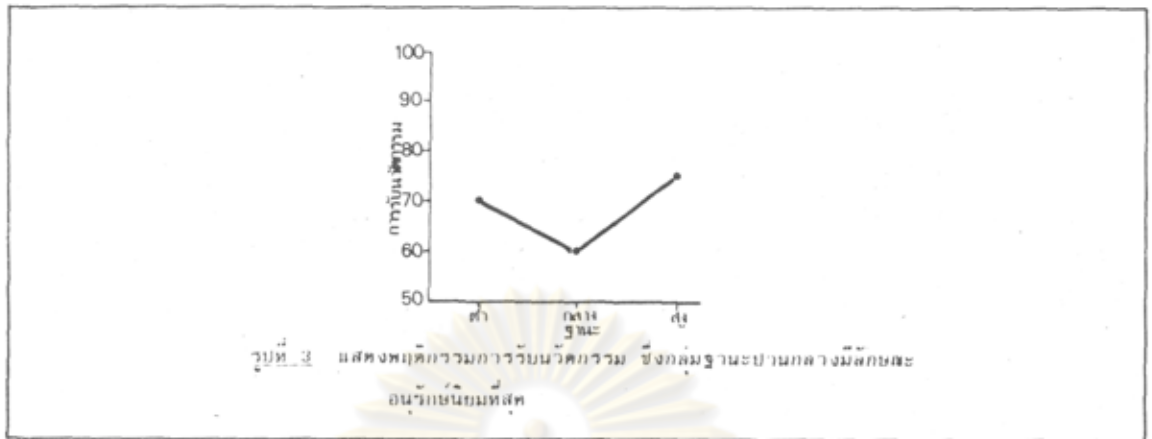
แนววิเคราะห์ที่สอง การยอมรับแนวความคิดและเทคนิคในการผลิตใหม่ ๆ ของชาวนา มีลักษณะสอดคล้องกับฐานะทางเศรษฐกิจของชาวนาเอง (Linear model) กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ อัตราการรับนวัตกรรมผันแปรตรงกับฐานะทางเศรษฐกิจของชาวนาจนรับน้อยและช้ากว่าชาวนารวย (ดังแสดงในรูปที่ 2) แนวการวิเคราะห์เช่นนี้เป็นที่ยอมรับค่อนข้างจะแพร่หลาย ทั้งในอดีตและปัจจุบัน นักมานุษยวิทยาอย่างเช่น Everett Roger (1971) ผู้สนใจในเรื่องนวัตกรรม ก็มีความเห็นสนับสนุนแนววิเคราะห์นี้ ประเด็นสำคัญของแนววิเคราะห์นี้ อยู่ที่ว่าฐานะทางเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมในการยอมรับสิ่งใหม่ ๆ ของชาวนา ถ้าแปลความหมายแนววิเคราะห์นี้ในแง่เศรษฐศาสตร์การเมือง ก็คงจะกล่าวได้ว่า ผู้ที่ได้เปรียบมากกว่าจากโครงการพัฒนาทางการเกษตรนั้น คือชาวนาที่ฐานะดีอยู่แล้ว ข้อสังเกตที่ตามมาก็คือการนำเทคโนโลยีทางการเกษตรใหม่ ๆ เข้าไปสู่ชนชั้นนี้ ในแง่หนึ่ง เป็นการเปิดโอกาสให้ชาวนาที่รวยอยู่แล้วรวยยิ่งขึ้น และชาวนาที่ยากอยู่แล้วยิ่งจนลง⁴

ความจริงแนววิเคราะห์นี้ ก็มีเหตุผลน่ารับฟัง โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาข้อที่ว่า เครื่องมือ และวิธีการผลิตใหม่ ๆ ส่วนมากมีราคาแพง ชาวนารายได้น้อยทั่วไปไม่สามารถจะซื้อหามาได้ โดยมากจึงมักเลี้ยงตัวอยู่ให้สูงไว้ก่อน พฤติกรรมเช่นนี้ก็มีเหตุผล เพราะสำหรับเศรษฐกิจของครอบครัวชาวนาที่รายได้ต่ำ ถ้าเกิดความพลาดล้มในการผลิตแม้เพียงเล็กน้อย ก็อาจถูกกระทบกระเทือนได้มาก

อย่างไรก็ตาม ข้อสรุปที่ว่าชาวนารายได้น้อยจะรับนวัตกรรมน้อยกว่ากลุ่มอื่น ๆ นั้น ยังต้องการการทดสอบด้วยหลักฐานที่รอบคอบ (Roumasset 1979) การมีหรือไม่มีองค์การด้านเครดิตการเกษตรในท้องถิ่น อาจเป็นตัวแปรที่ทำให้เกิดความแตกต่างได้มาก อันที่จริงไม่รับหรือความลังเลที่จะรับนวัตกรรมของชาวนา ที่ทำการผลิตแบบจารีตประเพณีนั้น ไม่จำเป็นต้องมีเหตุผลทางเศรษฐกิจเสมอไป ดังเช่นกรณีของชาวนาที่จังหวัดเชียงราย ซึ่ง Michael Moerman ศึกษา Moerman (1968) ได้ชี้ให้เห็นว่าสาเหตุสำคัญที่ชาวนาในชุมชนนี้เข้าศึกษา (ในขณะนั้น) ไม่ค่อยสนใจใช้บริการรถแทรกเตอร์และรถไถที่มีให้เช่า เป็นเรื่องทางสังคมมากกว่าทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้เพราะการเช่ารถไถนา หรือแทรกเตอร์นั้น ทำให้ชาวนาต้องไปมีความสัมพันธ์ทางสังคมกับคนจากภายนอกชุมชน (คือพ่อค้าในเมือง) ในความสัมพันธ์เช่นนี้ ชาวนามองตัวเองว่าอยู่ในฐานะเสียเปรียบ จึงไม่มีมติให้รถไถนาเช่า แต่พอใจที่จะดำเนินการผลิตตามวิธีแบบดั้งเดิมของตนมากกว่า

แนววิเคราะห์ที่สาม มีพื้นฐานมาจากข้อสรุปทางสังคมจิตวิทยาของ George Homans (1961) ซึ่งถือว่าชนชั้นมีฐานะทางเศรษฐกิจระหว่างกลาง ๆ เป็นพวกที่มีแนวโน้มมีพฤติกรรมแบบอนุรักษ์นิยม มากกว่ากลุ่มอื่น ๆ (Middle-class conservatism model) การทดลองทางสังคมจิตวิทยา ทำให้ Homans สรุปว่า กลุ่มชนชั้นมีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมต่ำสุดและสูงสุด มักเป็นกลุ่มที่รับหรือพร้อมจะยอมรับสิ่งใหม่ ๆ ได้เร็วกว่ากลุ่มที่มีสถาน-

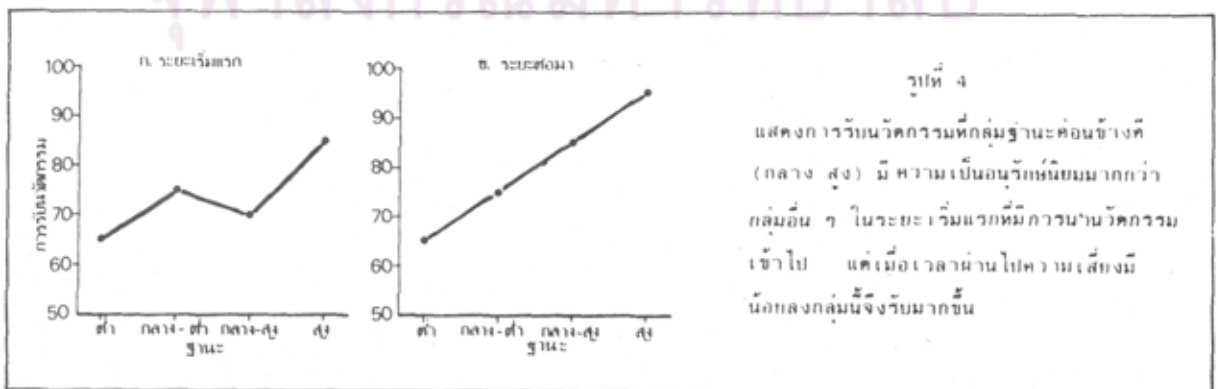

ภาพกลาง ๑ (ดูรูปที่ 3) คำอธิบายในเรื่องนี้คือผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมต่ำ มักจะกล้าได้กล้าเสียมาก เพราะถึงเขาพลาดล้มในกาทำสิ่งใหม่ ๆ เขาก็ไม่อะไรจะสูญเสียมากนัก (ไม่ว่าจะเป็นวัตถุ หรือชื่อเสียง) อนึ่ง การรับเอาเทคนิคการผลิตใหม่ ๆ มาใช้นั้น ในแง่หนึ่งก็เป็นการดิ้นรนหาทางยกระดับฐานะของตนให้ดีขึ้นด้วย ส่วนผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจ และสังคมสูงอยู่แล้ว ก็จะเป็นผู้พร้อมจะรับสิ่งใหม่ ๆ ได้มากกว่าเช่นกัน ทั้งนี้เพราะเขามีทรัพยากรเพียงพอ ความผิดพลาดล้มถ้าไม่รุนแรงจริง ๆ ก็จะไม่ทำให้เขาได้รับความกระทบกระเทือน แต่สำหรับผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมกลาง ๆ นั้น มักจะเป็นผู้ที่ระมัดระวังเป็นพิเศษ เพราะสภาพของเขาอาจได้รับความกระทบกระเทือนในทางลบมากกว่า

เมื่อนำมาประยุกต์ ในการวิเคราะห์พฤติกรรมทางการเกษตร ข้อสรุปของ Homan ข้างต้นมีหลักฐานที่เ้าไว้ดัง เช่นการศึกษาของ Dewalt and Dewalt

(1980) ซึ่งศึกษาการยอมรับและใช้ปุ๋ยเคมีของชาวนาเม็กซิกันในชุมชนแห่งหนึ่ง Dewalt and Dewalt พบว่า ชาวนากลุ่มฐานะปานกลางมีสัดส่วนยอมรับ และใช้ปุ๋ยเคมีน้อยกว่ากลุ่มฐานะต่ำ และกลุ่มฐานะสูง

แนววิเคราะห์ที่ 3 ดัดแปลงมาจากแนววิเคราะห์ที่ 3 ที่กล่าวข้างต้น (Modified middle-class conservatism model) กล่าวคือชาวนายากจนรับน้อยและช้ากว่า ชาวนารวยรับมาก และเร็วกว่า แต่ชาวนาระดับปานกลางแยกพิจารณาเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มกลาง-ต่ำ และกลาง-สูง และระหว่าง 2 กลุ่มกลางนี้ กลุ่มกลาง-สูง มีลักษณะอนุรักษ์นิยมมากกว่ากลุ่มกลาง-ต่ำ (ดังในรูปที่ 4 ก.) การศึกษาของนักมานุษยศาสตร์ Frank Cancian (1980) มีข้อค้นพบที่สนับสนุนแนววิเคราะห์นี้ อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์ที่ว่าชาวนากลุ่มกลาง-สูง มีลักษณะอนุรักษ์นิยมมากที่สุดในการรับนวัตกรรมนั้น พบว่ามีอยู่เฉพาะในตอนแรก ๆ หลังจากแนะนำนวัตกรรมเข้าไป

ในชุมชนใหม่ ๆ เท่านั้น แต่เมื่อเวลาผ่านไปพอสมควร ชาวนาในกลุ่มฐานะปานกลางกลับมีความเป็นอนุรักษ์นิยมลดลง และรับนวัตกรรมมากขึ้น จนในที่สุดทำให้ภาพรวมของการยอมรับนวัตกรรมของชาวนาทุกกลุ่มฐานะ มีลักษณะเป็นเส้นตรงดังปรากฏใน แนววิเคราะห์ที่ 2 ข้างต้น (รูปที่ 4 ข.)

Cancian อธิบายปรากฏการณ์ที่เขาพบว่าเป็นเพราะความเสี่ยง และความไม่แน่นอนเป็นปัจจัยสำคัญ กล่าวคือตามปกติเทคโนโลยีและวิธีการผลิตที่แนะนำเข้ามาใหม่ ๆ มักมีความเสี่ยงและความไม่แน่นอนไม่มากนักน้อย ทั้งนี้เพราะชาวนายังไม่คุ้นเคยหรือขาดความรู้และประสบการณ์ในการใช้สิ่งใหม่ ๆ เหล่านี้ อนึ่ง สิ่งที่แนะนำเข้ามาใหม่บางอย่าง เช่น พืชเศรษฐกิจใหม่ หรือสัตว์เลี้ยงชนิดใหม่ ก็มักจะมีความเสี่ยงอยู่ในตัวของมันเอง เพราะยังไม่สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมในท้องถิ่นได้ดี ผู้ที่รับเอาสิ่งเหล่านี้ จึงมีความเสี่ยงต่อความล้มเหลวอยู่พอสมควร ดังเช่นจึงไม่แปลกแต่อย่างใดที่ชาวนา โดยเฉพาะกลุ่มฐานะปานกลาง มักจะลังเล รือรอ และไม่รีบรับเอาเทคโนโลยี และวิธีการผลิตใหม่ ๆ โดยทันที เพราะกลุ่มฐานะปานกลางนี้มีแนวโน้มที่จะเป็นกลุ่มอนุรักษ์นิยมมากอยู่แล้ว แต่เมื่อเวลาผ่านไปพอสมควร ความเสี่ยงและความไม่แน่นอนจะค่อย ๆ ลดลง เพราะความรู้และประสบการณ์ของชาวนาสะสมมากขึ้น ในขั้นนี้ชาวนาในกลุ่มฐานะปานกลาง ซึ่งเป็นกลุ่มอนุรักษ์นิยมมากจะรับนวัตกรรมมากขึ้น และเร็วขึ้น

คำอธิบายของ Cancian ตามแนววิเคราะห์ที่ 4 นี้ นิยมนำสนใจมากเพราะได้นำเอาปัจจัยด้านความเสี่ยงและความไม่แน่นอนเข้ามาว่ามพิจารณา ถ้าแนววิเคราะห์นี้ถูกต้องและใช้ได้กับชาวนาทั่วไป เราก็คงจะกล่าวได้ว่าเคล็ดลับสำคัญประการหนึ่งของการแนะนำเทคโนโลยีและวิธีการผลิตใหม่ ๆ เข้าไปให้ชาวนาขึ้นอยู่กับการลดระดับความไม่แน่นอนและความเสี่ยง อันอาจจะตามมาจากการรับนวัตกรรมให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เกี่ยวกับเรื่องนี้ นักวิชาการเกษตรคนหนึ่งกล่าวไว้อย่างน่าประทับใจว่าในการแนะนำวิปฏิบัติและเทคโนโลยีในการผลิตเข้าไปให้

ชาวนารายได้ต่ำผู้ทำการผลิตเพื่อยังชีพเป็นหลักนั้น การให้หลักประกันว่า สิ่งที่จะแนะนำเข้าไปนั้นจะมีความมั่นคงไว้ใจได้ (คือ ไม่ทำให้เสีย) มีความสำคัญสำหรับชาวนายิ่งกว่าการโฆษณาความวิเศษมหัศจรรย์ของนวัตกรรมที่แนะนำเข้าไปนั้น ๆ เสียอีก (Wharton 1971) ทั้งนี้ก็เพราะว่าจุดมุ่งหมายหลักของชาวนาผู้ผลิตเพื่อยังชีพทั้งหลายนี้คือ การให้หลักประกันว่าจะมีความมั่นคง ครอบคลุมจะมีปัจจัยเครื่องดำรงชีพพื้นฐานเพียงพอ (Guillet 1981)

สรุปและเสนอแนะ

ความรู้ในเรื่องพฤติกรรมตอบสนอง ต่อภาวะความไม่แน่นอน และความเสี่ยงของชาวนา อาจเป็นประโยชน์สำหรับผู้ที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาเกษตรกรรมและการพัฒนาชนบททั่ว ๆ ไปด้วย เนื่องจากในการพัฒนาเช่นนี้ สิ่งสำคัญที่มักมากอย่างหนึ่ง คือการนำเอาวิปฏิบัติและเทคโนโลยีใหม่ ๆ เข้าไปให้ชาวนาเข้าไปใช้ในการผลิต ความสำเร็จขั้นต้นของโครงการพัฒนา ขึ้นอยู่อย่างมากกับการยอมรับเอาสิ่งใหม่ ๆ ที่แนะนำเข้าไปนั้น การเจาะจงพิจารณาประเด็นเกี่ยวกับความเสี่ยง และความไม่แน่นอน ดังแสดงมาแต่ต้น พอดีจะให้ข้อสรุปที่อาจเป็นประโยชน์ในการปฏิบัติงานของนักพัฒนาได้ 2 ประการ :

(1) ลักษณะการผลิตของชาวนารายได้ต่ำ มีการตอบสนองไวต่อความเสี่ยงและความไม่แน่นอน ในการผลิตเพื่อยังชีพ พฤติกรรมของชาวนาส่วนมากสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามที่จะป้องกันความเสี่ยงด้วยวิธีการต่าง ๆ

(2) มาตรฐานแห่งความรู้ที่กล่าวในข้อ (1) ข้างต้น โครงการพัฒนาที่หวังผลสำเร็จควรคำนึงถึงปัญหาเรื่องความเสี่ยง และความไม่แน่นอน อันอาจเกิดแก่ผู้รับนวัตกรรม ดังนั้น นวัตกรรมที่โครงการพัฒนาจะแนะนำเข้าไปควรมีภาวะความเสี่ยงน้อยที่สุด นั่นหมายความว่านวัตกรรมทั้งหลายจะต้องผ่านการทดลอง แก้ไขปรับปรุง และวางแผนอย่างดีที่สุดจนเป็นที่แน่ใจ ในส่วนผู้ดำเนินการพัฒนา จำเป็นจะต้องหัดคิดและมองปัญหาจากสายตาของชาวนาผู้รับนวัตกรรมให้มากที่สุด นอกจากจะถามว่า นวัตกรรมที่แนะนำเข้าไปนั้น จะมีผลในทางบวกต่อ

เศรษฐกิจของครัวเรือนเกษตรกรอย่างไรบ้างแล้ว ผู้-
ดำเนินโครงการพัฒนาจะต้องถามด้วยว่านวัตกรรมนั้น อาจ
ก่อให้เกิดผลในทางลบอย่างไรด้วย (ถ้าล้มเหลวขามอาจจะ
ต้องเป็นหนี้สิน หรือถึงกับสูญเสียปัจจัยการผลิตที่มีอยู่หรือ
เปล่า ฯลฯ)

ข้อสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ในการแนะนำสิ่ง
ใหม่ ๆ เข้าไปให้ชาวบ้าน เพื่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจนั้น
การให้ความรู้และข้อมูลที่ถูกต้องเกี่ยวกับสิ่งที่แนะนำเข้าไป
นั้นเป็นสิ่งจำเป็น และมีความสำคัญเท่า ๆ กับตัวนวัต-
กรรมนั้นเอง ทั้งนี้ก็เพราะความไม่แน่นอนและความ
เสี่ยงนี้บางครั้งก็เกิด เพราะขาดความรู้ในสถานการณ์
และในนวัตกรรมที่แนะนำเข้าไปเท่านั้น

เพื่อการศึกษาที่ลึกซึ้งขึ้นเกี่ยวกับพฤติกรรมการ
รับเทคโนโลยี และวิธีการผลิตใหม่ ๆ ของชาวบ้าน ผู้เขียน
มีข้อเสนอแนะว่าปัจจัยต่าง ๆ ต่อไปนี้ควรมานำพิจารณา :

- (1) ระดับการผลิตแบบยังชีพ และมาตรฐาน
ครองชีพขั้นต่ำที่ยอมรับได้ในชุมชน
- (2) ทุนเจ้าจำเป็นต้องมีในการผลิต
- (3) การมีหรือไม่มีแหล่งที่ให้เครดิตเพื่อการ
ผลิต
- (4) ผลกำไร/หรือผลตอบแทนที่น่าจะได้จาก
การใช้วิธีการผลิตใหม่ ๆ ที่แนะนำเข้าไป
- (5) เส้นทางที่คนในชุมชนจะหาอาชีพอื่น นอก
จากการเกษตรได้

(6) ระดับความเสี่ยง และความไม่แน่นอน
ซึ่งอาจเกิดจากเทคโนโลยีและวิธีการผลิตอย่างใหม่ที่จะ
นำเข้าไป

ทั้งนี้ ควรจะกล่าวด้วยว่าปัจจัยที่ควรมานำ
พิจารณานั้นแตกต่างกันไปตามท้องถิ่นและสถานการณ์

หมายเหตุสุดท้าย

บทความนี้ ได้เน้นความสำคัญของความไม่-
แน่นอนและความเสี่ยงในการตัดสินใจรับเอานวัตกรรมทาง
การเกษตรของชาวบ้าน ที่แสดงมาทั้งหมดในบทความนี้ มิได้
หมายความว่าความเสี่ยง และความไม่แน่นอนจะมีผลใน
ลบต่อการรับนวัตกรรมเสมอไป ความจริงชาวบ้านเองก็มิได้
ได้มองดูความเสี่ยงในฐานะ เป็นสิ่งที่ต้องหลีกเลี่ยงเสมอไป
ชาวบ้านที่ชอบเสี่ยง ชอบทดลองสิ่งใหม่ ๆ ก็มีอยู่บ้างเหมือนกัน
ลักษณะที่ชอบเสี่ยงหรือชอบทดลองของใหม่ ๆ เช่นนี้
อาจถือว่าเป็นคุณสมบัติพิเศษในชาวบ้านผู้ริเริ่ม "ก้าวหน้า"
(entrepreneurs) ซึ่งนักพัฒนาควรจับตามองหา เพราะ
อาจเป็น "จุดเริ่มต้น" ของสิ่งใหม่ ๆ หรือความเปลี่ยนแปลง
ในสังคม บทบาทของ entrepreneurs ในการรับ
นวัตกรรมเป็นอย่างไร อยู่นอกขอบเขตของบทความนี้ ใน
ที่นี้เพียงแต่ต้องการชี้ให้เห็นว่าแม้ว่าความเสี่ยงและความ
ไม่แน่นอนอาจให้ผลในทางลบต่อการขยายนวัตกรรมเข้าไป
สู่ชุมชน แต่ทางเลือกอันก็ยังพอมีอยู่บ้าง ผู้รับผิดชอบ
โครงการพัฒนาควรทำความเข้าใจทั้งสองด้าน ของพฤติกรรม
ในการรับนวัตกรรมของชาวบ้าน

เชิงอรรถ

1. นักวิชาการที่เอาแนวคิดของ Chayanov มาวิจารณ์ มีมากมายหลายคน ในจำนวนนี้มีทั้งนักเศรษฐศาสตร์ และ
นักคิดกลุ่มมาร์กซิสต์ งานของนักวิชาการเหล่านี้ปรากฏอยู่ในวารสารทางวิชาการ และหนังสือจำนวนมาก การ
พยายามนำเอาความคิดของ Chayanov มาวิเคราะห์อย่างเป็นระบบและเป็นนักลักษณะครั้งล่าสุด ปรากฏในหนังสือ
ชื่อ Chayanov, Peasants, and Economic Anthropology ซึ่ง E.P. Durrenberger เป็นบรรณาธิการ
(Academic Press, 1984)

2. เทคโนโลยีได้พบ และพอจะยกเป็นตัวอย่างได้ในกรณีก็คือ การที่เกษตรกรไทยในบางท้องถิ่นรับเอาพันธุ์พืช หรือสัตว์-เลี้ยงที่ทางการเอามาแจกให้เปล่า แต่ไม่ได้ให้รายละเอียดเพียงพอว่าควรปลูก หรือเลี้ยงอย่างไรจึงจะได้ผลดี ชาวบ้านที่รับเอาทั้งที่ยังไม่รู้ว่าจะเป็นอย่างไร เช่นมีใจที่ตัดสินใจทำการในความไม่แน่นอน
3. หนี้สินและการสูญเสียปัจจัยการผลิต (ที่ดิน) เป็นสิ่งที่ชาวบ้านกลัวมาก ความกลัวนี้คงจะเป็นเรื่องก็เฉพาะแต่เรื่องความเป็นความตายเท่านั้น ในการศึกษาสภาพทั่ว ๆ ไป ทางเศรษฐกิจและสังคมของหมู่บ้านบางแห่งในจังหวัดนครสวรรค์ เมื่อปลายปี 2528 ผู้เขียนได้พบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่วิตกกังวลเกี่ยวกับหนี้สิน และการที่อาจจะสูญเสียปัจจัยการผลิตอย่างมาก โดยเฉพาะในกรณีที่ดินฟ้าอากาศไม่อำนวย หรือในปีที่ราคาขายผลผลิตทางการเกษตรต่ำ ไม่แน่นอน ชาวบ้านรายงานมาว่า "ถ้าเป็นหนี้มาอยู่ 1 ปี จะต้องทำใช้เขา 3 ปี จึงจะปลดหนี้หมด" และถ้าระหว่างที่ยังใช้หนี้ไม่หมดหนี้ก็เกิดภาวะดินฟ้าอากาศไม่อำนวยหรือราคามผลผลิตตกต่ำ โอกาสที่จะเป็นหนี้มากขึ้นจะเนื่องกับสูญเสียปัจจัยการผลิตโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ดินก็ยิ่งมากขึ้นเป็นเงาตามตัว
4. บทบาทที่เทคโนโลยี และวิธีการผลิตใหม่ ๆ ที่โครงการพัฒนาต่าง ๆ นำเข้าไป จะขยายช่องว่างระหว่างชนชั้นในสังคมชาวบ้านได้อย่างไร ไม่ใช่ประเด็นที่จะพิจารณา ในบทความนี้ ผู้สนใจทางเศรษฐศาสตร์การเมือง ควรศึกษาในรายละเอียดโดยอ้างอิงหลักฐานที่เป็นจริง และควรนำมาเผยแพร่ต่อไป

บรรณานุกรม

Bee, Robert L.

1974 **Patterns and Processes : An Introduction to Anthropological Strategies for the Study of Sociocultural Change.** New York : The Free Press.

Cancian, Frank

1980 **Risk and Uncertainty in Agricultural Decision Making.** In P.F. Barlett (ed.) **Agricultural Decision Making : Anthropological Contributions to Rural Development.** New York : Academic Press.

Chayanov, A.V.

1966 **The Theory of Peasant Economy.** Edited by Basile Kerblay and D. Thorner. Homewood, Ill. : Smith.

Dewalt Bilie R and K.M. Dewalt

1980 **Stratification and Decision Making in the Use of New Agricultural Technology.** In P.F. Barlett (ed.) **Agricultural Decision Making : Anthropological Contributions to Rural Development.** New York : Academic Press.

Guillet, David

1979 **Agrarian Reform and Peasant Economy in Southern Peru.** Missouri : University of Missouri Press.

1981 **Surplus Extraction, Risk Management and Economic change among Peruvian Peasants.** **The Journal of Development Studies**, 18 (1) : 3-24.

Homan, George C.

1961 **Social Behavior : Its Elementary Forms.** New York : Harcourt Brace and World

Moerman, Michael

1968 **Agricultural Change and Peasant choice in a Thai Village.** Berkeley : University of California Press.

Podhisita, chai

1985 Peasant Household Strategies : A study of Production and Reproduction in a Northeastern Thai Village.

Unpublished Ph.D. dissertation. Department of Anthropology, University of Hawaii.

Roger, Everett

1971 **Communication of Innovations : A Cross-Cultural Approach** Toronto : Collier - Macmillan.

Roumasset, James A

1979 Introduction and State of the Arts. In James A. Roumasset et al (eds.) **Risk Uncertainty and Agricultural Development.** SEARCA, Laguna, Philippines and ADC, New York, USA.

Wharton, Jr., Clifton R.

1971 Risk, Uncertainty and the Subsistence Farmers : Technological Innovation and Resistance to Change in the Context of Survival. In G. Dalton (ed.) **Studies in Economic Anthropology.** Washington : American Anthropological Association.

ศูนย์วิทยทรัพยากร

ศาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

